

A Ferenc József Tudományegyetem kezdete és vége¹
The beginning and ending of the Franz Joseph University
Începutul și sfârșitul Universității Franz Josep

KÁSA Zoltán

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Kolozsvár–Marosvásárhely–Csíkszereda
Műszaki és Humántudományok Kar, Marosvásárhely
Matematika és Informatika Tanszék
email: kasa@ms.sapientia.ro

ABSTRACT

The paper deals with the opening in 1872, and the closing in 1919 of the Hungarian University in Kolozsvár/Cluj.

REZUMAT

Articolul prezintă documente legate de crearea universității maghiare la Cluj în 1872 și desființarea ei de către autoritățile române în 1919.

1872. október 14-én a magyar képviselőház, majd 15-én a felsőház is megszavazta az 1872. évi XIX. törvénycikket, amely a kolozsvári székhelyű tudományegyetem létrehozásáról rendelkezik. Ebben többek között a következő áll: „Az egyetemet a tanszabadság elvei alapján állítják föl: amíg más törvény erről nem rendelkezik, szervezetére a pesti egyetem szabályzata érvényes. Négy tudománykarra oszlik: jog- és államtudományi; orvosi; bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi; matematikai és természettudományi karra. Az egyetem az 1872/73-as tanév kezdetével nyílik meg.”

Több mint nyolc évvel később, 1881. január 14-én kapja a *Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem* nevet, és „örökidőkre megalapítottnak nyilvánított”.

A Ferenc József Tudományegyetem századfordulón épült székhelye

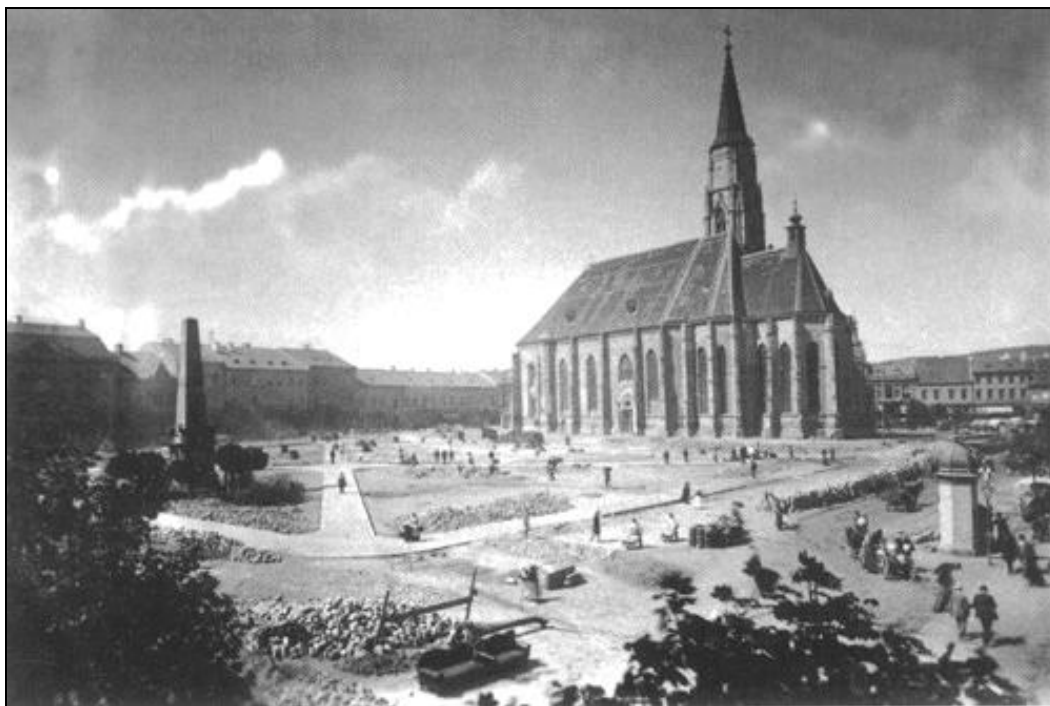
¹ A II. Tudomány- és Ipartörténeti Konferencián (Kolozsvár, 2009. jún. 26–28.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

A késői döntés miatt az egyetem megnyitását november 10-re tűzik ki. „A kolozsvári egyetem megnyitása alkalmából rendezendő ünnepély programja: November 10-én d.e. 10 órakor istenítisztelet minden vallásfelekezet templomaiban; 2 órakor disztrakoma, este a város kivilágítása s a színházban a Hymnusz éneklése után diszelőadás. — Az egyetemi előadások megkezdése napjától kelteze emlékérmek adatnak ki. A város pedig 8 ifju részére alapítványt tesz. (A pesti *Vasárnapi Újság* melléklete, 1872. nov. 3.)

A *Kolozsvári Közlöny* november 12-én és 13-án részletesen beszámol az eseményekről. Az újság szerint Berde Áron rektor „remek beszéddel foglalta el székét”. Idézzünk ebből a beszédből: „A tudomány az istenek társa, mint tán Ciceró mondja, mely ront ahol kell, és alkot ahol kell.[...] Uraim! a vélemények egysége nyugalmat szül, s a nyugalom halál. A vélemények különbözősége küzdelmet s ezáltal életet okoz. A tudomány, az eszmék országában bizonyos anarchiára van szükség, hogy az igazságok kifejlődjenek s a műveltség országa készüljön.”

Tanártársaihoz szólva ezt mondja: „Önök tudják, hogy az egyetemet nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje alapítja meg hírnevében, áldásos működésben.”

A Marosvásárhelyen megjelenő „szépirodalmi heti közlöny”, az Erdély 1872. okt. 10-én tudósítást közöl Pestről (Karvázy József aláírásával), amelyben a pesti egyetem új rektori beiktatásáról számol be, többek között ezt írva: „Eddig ha egyetemről szóltunk, nem értettünk alatta egyebet, mint a pesti m. kir. t. egyetemet. Egy egyeteme volt a két magyar hazának, nem adott többet azon meddő kor, amelyben éltünk, s hogy most, a közel jövőben, már november hó 1-én, a Királyhágón tul egy uj egyetem nyilik meg, alkotmányunk ujabb fejlődésének, főkép Pauler ministernek, az egyetem egykori kimagasló alakjának, köszönhetjük.

Kolozsvár főtere az egyetemalapítás korában

Ugyanebben a számban a *Kolozsvári levél* rovatban *koboz* írja: „Megnyilik nemsokára a forrás, hová eljárunk mindnyájan életet, bölcsességet, igazságot, szeretetet meríteni. El van hordva az a nagy akadály, mely kis hazánk művelődése előtt állott. Lehetségessé van téve Erdély szegényebb sorsu ifjainak, különösen a székely ifjaknak, kiket eddig a nyomasztó anyagi viszonyok tartottak vissza a külföldi vagy a pesti egyetem látogatásától, a felsőbb tudományok hallgatása. A kolozsvári egyetem, a gyors közlekedési eszközök segítségével, a székelyföld tövében van”.

Egy héttel később szintén *koboz* és ugyancsak a *Kolozsvári levél* rovatban írja az egyetemi tanárokról: „Szinte elfelejtettem egyet. Pedig enélkül a kép nem tökéletes. Városunk szépei előbb meg tudták, mint magunk, hogy a kinevezett tanárok között sok a fiatal ember. Képzelted k. olvasó, van most baj minden felé. Suttogás, consilium, szivdobogás, tervezgetés a jövő magatartást illetőleg. Minden háztáj egy-egy congressus, hol már eleve disputálnak kérdések felett, minő legyen a magatartás a jövő farsangon, hogy vessék ki a háló-

kat, amelyeket az ügyes mamakezek oly mesterileg fonnak, hogy minél több szép arany halat fogjanak. 26–27 év s melléje egyetemi professorság, bizony nem megvetendő dolog, különösen a mai időkben.”

Érdekes az *Erdély* október 24-én *Vidéki rövidhírek* rovatban közölt információja, miszerint: „A kolozsvári egyetem magnyitása alkalmából rendezendő örömnünpély programja a városi bizottsági gyűlésben szintén megállapított. Azon vélemény, mely ezen ünnepelet országossá kívánta tenni, elejtetett, s csak a város maga fogja azt megülni.”

Az október 31-i számban a rendszeres kolozsvári tudósító, *koboz* szerint „Ma Kolozsvártt lakni s nem az egyetemről beszélni, annyi volna, mint Rómában járni s a pápát nem látni.”

A *Kolozsvári Közlöny* naponta beszámol az egyetem körüli történésekről, közli a kinevezett tanárok névsorát, kommentálja az eseményeket. Az október 10-i és 12-i számokban kétrészes eszmeftuttatás jelent meg (k-g) tollából az egyetemről, amelyben leírja, hogy sokan nehezményezik, hogy a tanárok kinevezése későn történt és a kolozsváriak megkérdezése nélkül. A cikkíró megvédi a minisztert írván, hogy konzultációkat folytatott, és az eredmény jó, a kinevezettek többsége erdélyi, majd így folytatja: „Tiszteljük, tisztelnünk kell a tudományos szakképzettséget, de azt mondjuk, hogy az egy magára még nem elegendő arra, hogy valaki jó egyetemi tanár lehessen. A jó előadás, képesség, a modor, mind olyan kellékek, amelyeknek összpontosulni kell egy jó tanárban. Mit ér a legjelesebb tudományos fő is, ha a tanítványok csak szunyodni járnak az előadásra?”

A kolozsvári egyetemen az 1872/73 tanévre 20 állami ösztöndíjat hirdetnek meg, egyenként 300 ft. értékben. (*Erdély*, 1872. okt. 31-én, *Vidéki rövidhírek*). A pesti *Vasárnapi Ujság* melléklete okt. 6-án az írja, hogy a kolozsvári egyetemen a tanársegédi „állomások” évi 600 ft. fizetéssel és 120 ft. évi „lakpénzzel” járnak. (Összehasonlításul közöljük, hogy a *Kolozsvári Közlöny* szerint egy kitűnő minőségű ökörpár 470 ft, míg a közepes minőségű 300.)

47 év tevékenység után, amikorra az egyetem már a tudomány jelentős fellegvárává vált, az első világháborút követően a megszálló román hadsereg megszüntette².

A román hadsereg 1918 karácsony szombatján érte el Kolozsvárt. 1919 januárjában a Kolozsvári Hirlap még 8 oldalon, látszólag cenzurázatlanul jelenik meg. Februárban már itt-ott megjelennek a fehér foltok a cikkekben, nyárra pedig az oldalak száma 4-re csökken, a fehér foltok pedig egyre sűrűbbek. 1919. febr. 13-i cím: *A románok el akarják venni az egyetemi épületeket és a könyvtárat*. Az egyetemről egyébként kevés szó van az újságban, és az is tényszerű közlés.

1919. május 10-én az egyetem vezetősége ultimátumot kap, hogy a tanárok tegyenek hűségesküt a román királyra, két éven belül tanuljanak meg románul, és akkor maradhatnak. És mindez egy évvel a trianoni békediktátum előtt!! A tanárok ezt a lehetőséget, természetesen, egyöntetűen elvetik. Május 12-én a román hadsereg erővel behatol az egyetem épületébe, és a tanárokat és diákokat kitessekelik az utcára. Csupán személyes holmijukat vihetik magukkal.

Néhány cím a *Kolozsvári Hirlap* májusi számaiból: *A szigorló diákok küldöttsége Nagyszebenbe készül³, Leltározzák az egyetemet, A kolozsvári egyetem orvosi kara Debrecenben? Befejezték a klinikák átvételét, Elmozdították az egyetemi tanárokat*.

Ősszel beindul a román nyelvű egyetem, melynek hivatalos megnyitóját csak félévvel később tartják a király jelenlétében.

Riesz Frigyes, világhírű matematikus 1919. május 19-én egy amerikai tiszttel franciául írt levelet juttat el a Svédországban élő szintén matematikus öccséhez. A levelet fordításban közöljük⁴.

Kolozsvár, 1919. május 19.

Drága Marcelem!

Egy amerikai tiszt, aki néhány órán belül elutazik, volt olyan kedves, hogy eljuttatja ezeket a sorokat. Kihasznlom ezt a lehetőséget, hogy hírt adjak magamról. Egy időben írok E. U. Moornak és Hardynak is.

A román megszálló hadsereg és ezen nemzetnek a saját honfitársai, akiknek ismered a szándékait, elvetek tőlünk minden lehetőséget hogy a kinti világgal kommunikáljunk. Oly módon, hogy hónapok óta egyáltalán nincs hírem felőled sem Hamanról sem Margaritról, akik félek hogy keményen szenvednek a bolseviszta moz-

² Nyugodtan beszélhetünk megszüntetéséről, még akkor is, ha két évvel később az elűzött tanárookra alapozva Szegeden jogilag tovább folytatta tevékenységét, és 1940-ben részben visszatért Kolozsvárra. Ez már csak amolyan mellékhatás volt.

³ T.i. a kormányzótanácsához azzal a kéréssel, hogy engedjék meg, hogy levizsgázhassanak. Ezt a lehetőséget azonban nem kapták meg.

⁴ Az eredeti francia nyelvű levél fénymásolata megjelent Filep László cikkében: Szemelvények Riesz Frigyesnek Riesz Marcelhez írott leveleiből, *Műszaki Szemle* 27/2004, *Historia Scientiarum* 1, 26–38 old.

galom alatt. Február vége óta egyáltalán nincs semmi postám, azóta, amióta ebben a ketrecben vagyok. Nincsenek újságok, kivéve az ittenieket, és néhány román újságot, sőt még tudományos magazinokat sem kapok! Minél inkább nem jutnak el a postán keresztül, annál nehezebb lesz ezeket pótolni.

De ez mind semmi a legutóbbi eseményekhez képest. E hónap 10-én a románok a katonai erőre támaszkodva, az egyetemünket a Román állam és a Királyuk tulajdonává nyilvánították. És mivel – a nemzetközi jogi előírásokra támaszkodva – egyhangúlag visszautasítottunk egy hazaáruló levelet, e hónap 12-én, 48 órával a felszólításuk után a katonai erők, mialatt az órák folytak, váratlanul körülvették az egyetemet, a tanárokat kiutasították az intézményekből, a tudományos felszerelésünket lefoglalták, kb. 2500 diákot azonnali fel függesztéssel kiszórtak az egyetemi életből! Másfelől azonnali elbocsájtás terhe alatt arra kényszerítik a tanársegédeket és adjunktusokat – hogy maradjanak a helyükön, és például az Orvostudományi Kar asszisztenseit (akikből néhányan docensek és tiszteletbeli tanárok) arra kényszerítették, hogy olyan román nemzetiségű vezetés alatt folytassák a klinikán a munkát, akiket a megszállók neveztek ki erre a posztra.

Mondanom sem kell, hogy mindez ellenkezik a nemzetközi joggal, mely szerint minden katonai megszállás – a békeszerződés előtt – csak effektív és átmeneti természetű, és ami az állampolgárok kompetenciáját illeti, a megszállásnak nincs semmiféle jogi következménye. Sőt, a Hágai 45-ös törvénycikk, amit többek között Románia is aláírt, védi a megszállt területek állampolgárait attól, hogy felesküdjének a győztes hatalomnak, az 56. cikk szerint pedig az iskolák és tudományos intézmények – még ha az államhoz is tartoznak – magántulajdonnak tekintendők.

Arra kérlek, hogy terjesszed el ezeket a híreket amennyire csak tudod, a tudományos és politikai életben, és főleg meséld el ezeket Bendirson, Mittag-Leffler uraknak és a többi honfitársaknak akiknek politikai kapcsolataik vannak, és kérd meg őket, hogy segítsenek.

L.–t most operálták meg vakbéllel, már sétál. A család jól van. Öllelek.

(Franciából fordította: Katona Istvánné)

Ehhez nem kell kommentár! Riesz Frigyes október 17-én, miután lakásából is kitették, örökre elhagyja Kolozsvárt.

* * *

A Ferenc József Tudományegyetem a tudomány és oktatás fontos központja volt az Osztrák-Magyar Monarchiában. Megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy a XX. század elején a matematikai tudományosság központja nem Bécs, nem Budapest, hanem Kolozsvár volt. Olyan világhírű matematikusok tevékenykedtek itt, mint például Farkas Gyula, Fejér Lipót, Riesz Frigyes és Haar Alfréd. Ma nincs a világon olyan egyetem, ahol matematikát oktatnak, és ne tanítanak ennek a négy matematikusnak az eredményeit. Haláluk után sok-sok évtizeddel!

Ugyancsak híres matematikusok voltak Vályi Gyula (1855–1913, Kolozsváron tanított: 1881–1911), Klug Lipót (1855–1944, Kolozsváron tanított: 1897–1917), Schlesinger Lajos (1864–1933, Kolozsváron tanított: 1897–1911), Szőkefalvi Nagy Gyula (1887–1953, Kolozsváron tanított: 1915–1919 és 1940–1944). Schlesinger Lajos 1909-ben megkapja a Lobacsevszkij-díjat.

Ha megismerjük a kolozsvári egyetem történetét, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy felszámolása felért egy szellemi holokauszttal.

Farkas Gyula
(1847–1930)
Kolozsváron
1887–1915 között

Fejér Lipót
(1880–1959)
Kolozsváron
1905–1911 között

Riesz Frigyes
(1880–1956)
Kolozsváron
1911–1919 között

Haar Alfréd
(1885–1933)
Kolozsváron
1912–1919 között